I. Akmens amžiaus ir ankstyvojo metalų laikotarpio objektai
Stone Age and Early Metal Period Sites

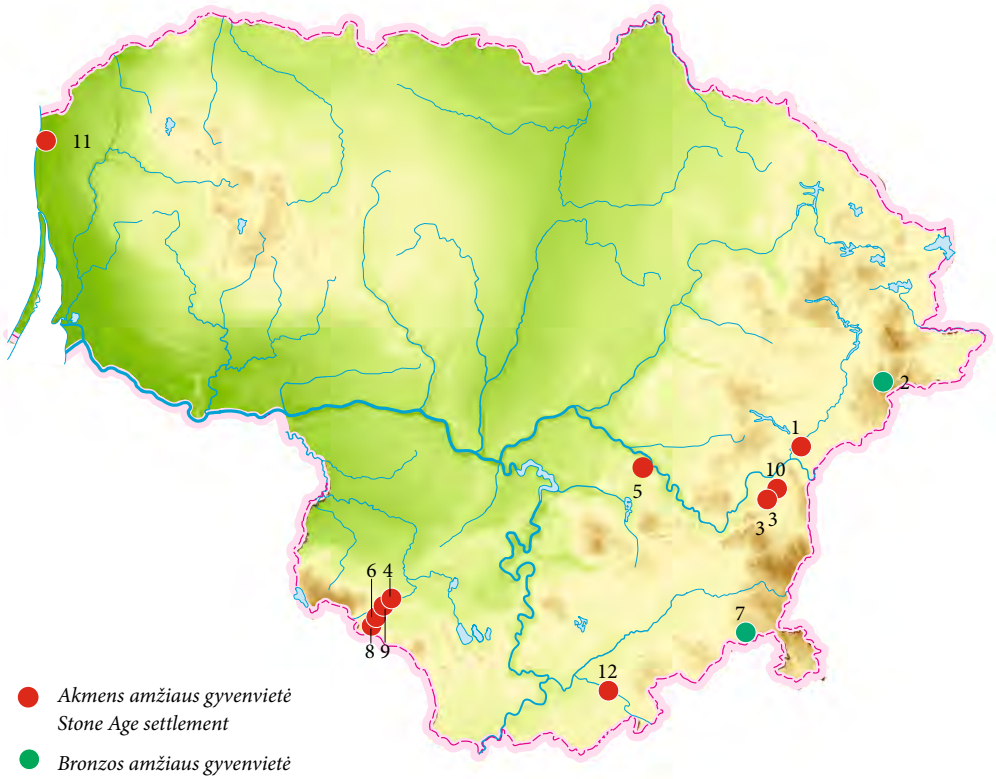

Akmens amžiaus gyvenvietė
Stone Age settlement

Bronzos amžiaus gyvenvietė
Bronze Age settlement

1. *Ažutakis (žr. XV)*
2. *Bėlis, ežeras*
3. *Gailiūnai*
4. *Kalviai*
5. *Mitkiškės (žr. XV)*
6. *Naujienėlė*
7. *Pasalys (žr. II)*
8. *Pelucmurgiai*
9. *Smalninkai*
10. *Šeškučiai*
11. *Šventoji (ir XV)*
12. *Zervynos*

Ingrida Čičiurkaitė,
Rokas Kraniauskas

Bėlaičio, Bėlio ir Sėtikio ežerų mikroregiono tyrimai

2022 m. Bėlaičio, Bėlio ir Sėtikio ežerų aplinkoje bei Bėlio ežero saloje (Švenčionių r., Švenčionių sen.) ir salos povandeninėje priekrantėje vykdyti archeologiniai tyrimai, kurių tikslas – mokslinis pažinimas – naujų archeologinių objektų paieška. Jų metu ištirta 11 šurfų (bendro 17,25 m^2 ploto), žvalgytas apie 11,6 ha plotas.

Minėti ežerai, tyvuliuojantys Sirvėtos regioniniame parke, apie 3 km į ŠR nuo Švenčionių, yra išsidėstę unikalaus ledyninio senslėnio (dubaklonio, vietinių vadinamo Ravu) smaigalyje (1 pav.), jungiasi protakomis ir per Sirvėtos upelį savo vandenimis maitina Dauguvos baseiną, o senslėnis nedidele sausumos atkarpa jungiasi su Kūnos (Meros) upelio slėniu, juosiančiu Švenčionis. Teritorija – unikali vandenskyros vieta, jungianti dvi didžiąsias Baltijos R kranto upes – Nemuną ir Dauguvą. Senslėnio šlaituose ledyno suformuotos žvyro ir molio kalvos apaugusios spygliuočių ir lapuočių miškais, tinkamos kurti įtvirtintas gyvenvietes. Atsižvelgiant į aptariamo kultūrinio kraštovaizdžio tendencijas pasirinktas mikroregionas yra perspektyvus ieškant senovės gyvenviečių ir žvejybos vietų ežerų terasose ir ties protakomis tarp ežerų, įtvirtintų bronzos amžiaus gyvenviečių salose ir pusiasaliuose, geležies amžiaus gyvenviečių senslėnio kalvose. Vandenskyra tarp Nemuno ir Dauguvos baseinų turėjusi būti strateginė kultūrinės komunikacijos ir tranzito vieta.

Archeologiniai tyrimai aptariamame mikroregione pradėti 2021 m. (E. Pranckėnaitė).

1 pav. Archeologinių tyrimų Bėlio, Bėlaičio ir Sėtikio ežerų aplinkoje ir Bėlio ežero saloje situacijos planas, pagrindas – LiDAR aukščių rastras: 1 – šurfai; 2 – kasiniai; 3 – kasiniai su angliukais; 4 – vizualinių žvalgymų vietos; 5 – povandeninių žvalgymų vietos. R. Kraniausko brėž.

Fig. 1. Area plan of the archaeological survey of the Bėlaitis, Bėlys and Sėtikis Lakes and the island in Bėlys Lake; LIDAR elevation raster base: 1 – test pits, 2 – shovel test pits, 3 – shovel test pits containing charcoal, 4 – visual survey areas, 5 – underwater survey areas.

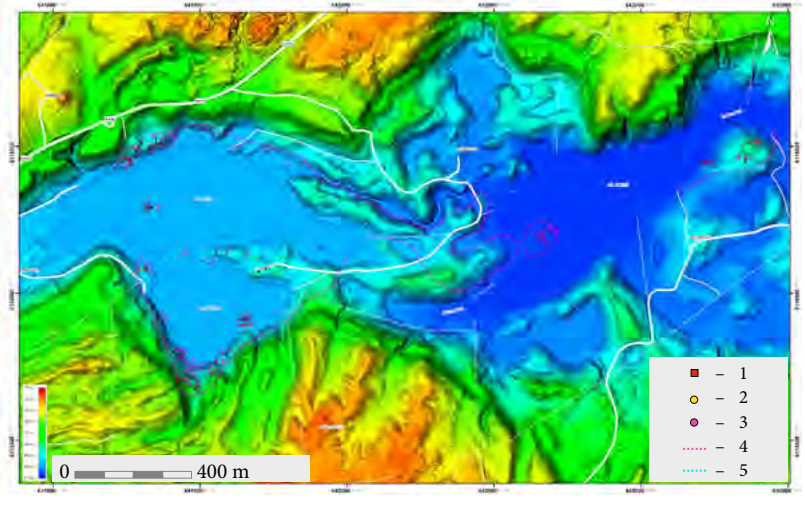

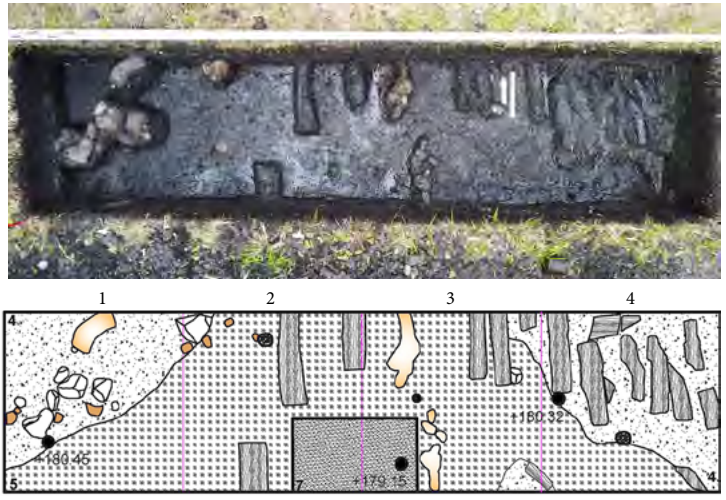

2 pav. Šurfo 1 planas. R. Kraniausko brėž.

Fig. 2. Plan of test pit 1.

Jų metu visi 3 ežerai žvalgyti skenuojant dugną šoninės apžvalgos sonaru ir atlikti povandeniniai vizualiniai žvalgymai. **Bėlaičio ežere** Š ir R dalyje fiksuota keletas žvejybinių kuolų, R ežero dalyje užfiksuotas medinės šiuolaikinės valties dugnas, Š – bučius, datuojamas XX a. **Bėlio ežere** Š pakrantėje fiksuotos 2 luotų dalys – stabilizavimo detalė tvirtinama iš šono bei dumblu ir augalija užnešto luoto korpuso dalis bei medinės konstrukcijos – ilgi rąstai su apdirbimo žymėmis. Žvalgytoje teritorijoje aplink salą 1–3 m gylyje fiksuoti mediniai poliai sukalti į salos šlaitą. Šioje teritorijoje taip pat rasta buitinės lipdytinės keramikos šukių, perdegusių akmenų, angliukų. Tuomet spėta, kad šioje saloje galėjusi būti ežero gyvenvietė, pagal rastą keramiką datuojama ankstyvuoju metalų laikotarpiu. Vizualiai žvalgant ežerą buvo rastos 3 peikenos ir bučius, datuojami XX a. **Sėtikio ežere** P ir V pakrantėje fiksuotos žvejybinių kuolų vietos, Š krante aptikta puodynė su ąsa, datuojama XVII–XVIII a., o ežero ŠR krante, Žeimenėlės upelio ištakose, aptiktos buvusio tilto polių liekanos, kurių datavimas neaiškus. Tais pačiais 2021 m. tyrimais susidomėjęs švenčioniškis Andrejus Subačius perdavė į ŠNM buitinės keramikos šukių, surastų šaltinio išplautame grunte Bėlaičio ežero PR pakrantėje (*ATL 2021 metais*, 2022, p. 589–590).

Žvalgymų metu siekta rasti antropogenizuoto kraštovaizdžio elementų ir vietų, kuriose galima pratęsti tyrimus šurfais. Antropogeninės veiklos paieškai pasitelktas nedidelių kasinių, apie 25x25 cm dydžio, kasimas grunte ieškant kultūrinio sluoksnio požymių – tamsesnio grunto, angliukų, radinių. Kasinių gruntas buvo sijojamas per nešiojamą nedidelį sietą, kurio akutės yra apie 0,4 mm dydžio. Vizualinių žvalgymų metu apeitos visų 3 ežerų – Bėlaičio, Bėlio ir Sėtikio – pakrantės ir juos supančios kalvos. Dėmesys sutelktas į terasas, pusiasalius, ne stačius šlaitus ar sausesnes paežeres, kuriose potencialiai galėjo veikti ir kurtis žmogus. Iš viso iškasti 103 kasiniai.

Žvalgomųjų tyrimų metu ištirta 11 šurfų. Šurfuose 3–9 neaptikta aiškiai akcentuoto kultūrinio sluoksnio su archeologiniais radiniais. Fiksuota tik galimos antropogeninės veiklos

požymių dirvožemiuose – pasklidusių smulkesnių ar stambesnių angliukų ir juosvo tono sluoksnių.

Bėlio ežero saloje ištirtas vienas 4x1 m bendro 4 m^2 dydžio šurfas 1 (2 pav.). Jame aptiktas apie 40 cm storio senovės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis su archeologinėmis struktūromis – židiniu ir sudegusių rąsteliu klojiniu. Atlikus medienos rūšinę analizę nustatyta, kad židinio aplinkoje ir sluoksnyje pasklidę angliukai yra liepos, pušies, alksnio, beržo, lazdyno, gluosnio ar drebulės. Statybai buvo naudota pušies mediena; visi sudegusio klojinio rąsteliai pušiniai. Kultūriniame sluoksnyje rasta tankiai pasklidusios brūkšniuotosios keramikos šukių, būdingų vėlyvajam bronzos amžiui (3 pav.). Kai kurios šukės išsiskiria itin masyviomis, grubiomis, stačiakampėmis priemaišomis. Sluoksnyje taip pat aptikta suanglėjusių grūdų, pavienių

3 pav. Bėlio ežero salos gyvenvietės buitinė keramika. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 3. Domestic pottery from the Bėlys Lake settlement.

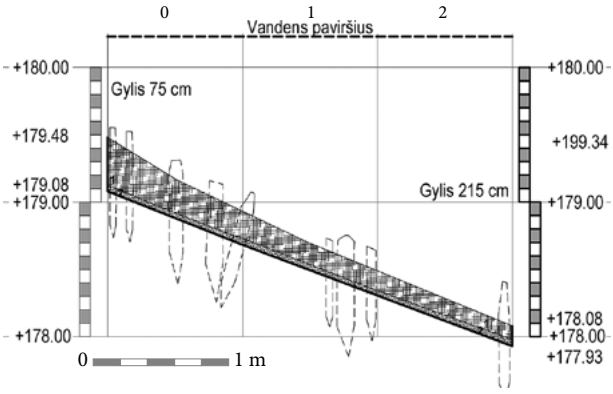

4 pav. Šurfo 2 planas ir Š pjūvis. R. Kraniausko brėž.

Fig. 4. N profile and plan of test pit 2.

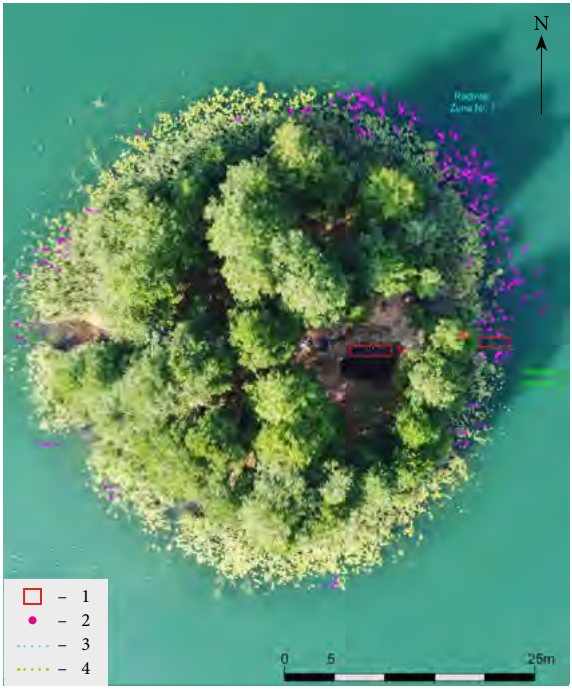

5 pav. Archeologinių tyrimų Bėlio ežero saloje situacijos planas: 1 – šurfai; 2 – poliai; 3 – radinių zona 1; 4 – radinių zona 2. R. Kraniausko brėž.

Fig. 5. Area plan of the archaeological survey of the island in Bėlys Lake: 1 – test pits; 2 – piles; 3 – finds area 1; 4 – finds area 2.

žuvų kaulų, lazdynų riešutų kevalų ir gyvūnų kaulų ar smulkių jų fragmentų. Archeobotaninės medžiagos tyrimo metu nustatyta suanglėję fragmentai yra sėjamosios judros, paprastojo miežio, tikrosios soros, paprastojo kviečio, dvigrūdžio ir speltos rūšių kviečių grūdai ir augalų liekanos. Taip pat mėginyje rasta ir smulkių žuvų kaulų, keli žvynai, lazdynų riešutų kevalai (7 pav.). Atlikus zooarcheologinę aptiktų gyvūnų kaulų analizę nustatyta, kad mitybai buvo vartoti tiek naminiai gyvuliai: galvijai, avys ar ožkos, arkliai, taip pat laukiniai žvėrys: šernai, stirnos, bebrai ir žuvys.

Povandeniniame salos šlaite ištirtas vienas 3x1 m bendro 3 m^2 dydžio šurfas 2 (4 pav.). Jame aptikti 22 poliai, sukalti į ežero dugną. Žvalgymų metu aplink salą pažymėti 129 poliai (5 pav.). Konstatuota, kad saloje buvo įsikūrusi įtvirtinta bronzos amžiaus gyvenvietė, juosiama polių tvoros, galbūt dalis polių yra žvejybinės paskirties. Atliktas 5 mėginių ^{14}C AMS datavimas, plačiausia bendra skale gyvenvietė datuojama 794–541 m. pr. Kr.

Atlikus žvalgymus ir žvalgomuosius tyrimus identifikuotos 5 vietos, turinčios žmogaus veiklos pėdsakų ir galinčios būti tiriamos toliau kultūrinio kraštovaizdžio kontekste: 1) Bėlio ežero Š krantas kaip komunikacijos ašis su saloje buvusia įtvirtinta bronzos amžiaus gyvenviete; 2) terasa tarp Bėlio ir Bėlaičio ežero, galbūt senovės gyvenvietės vieta; 3) Bėlaičio ežero P krante esančios terasos ir šaltinių aplinka, galbūt geležies amžiaus senovės gyvenvietės ar ūkinės veiklos vieta; 4) Bėlaičio ežero R krante esanti apskrita kalva, galbūt senovės gyvenvietės vieta; 5) Sėtikio ežero R krante esanti Lino Verdenės šaltinio aplinka ir apskrita kalva, galbūt įtvirtinta gyvenvietė.

Archeologinių tyrimų rezultatai svarbūs tyrinėjant ŠR Lietuvos ežerų antropogeninius kontekstus galimame komunikacijos maršrute tarp Nemuno ir Dauguvos baseinų. Jie pateikia detalių duomenų apie bronzos amžiuje paplitusias gyvenvietes ežeruose.

An Archaeological Survey of the Microregion of the Bėlaitis, Bėlys and Sėtikis Lakes

In 2022, an archaeological survey was conducted in the area surrounding Lakes Bėlaitis, Bėlys and Sėtikis and the submerged shore of the island in Bėlys Lake (eastern Lithuania, Švenčionys district) in search of new archaeological sites. The archaeological survey comprised 11 test pits (17.25 m^2 in total), a survey of an 11.6 ha area, and 103 shovel test pits (Fig. 1).

Test pit 1 (1 x 4 m) on the Bėlys Lake island (Fig. 2) revealed a 40-cm-thick prehistoric settlement layer with features: a hearth and a charred log assembly. Typological analysis of the charcoal in the hearth and the associated deposits identified the following tree species: linden, pine, alder, birch, hazel, and willow or aspen. The logs used for the assembly were pine, which indicates that pine was preferred for construction. Brushed pottery sherds typical of the Late Bronze Age were densely scattered in the archaeological layer (Fig. 3). Some sherds are characterised by their exceptionally massive, coarse rectangular inclusions. The deposit also contained charred grains, single fish bones, hazelnut shells, and animal bones or small fragments thereof. Archaeobotanical analysis of the charred material identified Camelina sativa, common barley, common millet, common wheat, emmer wheat, and spelt grains and plant remains. Small fish bones, scattered fish scales, and hazelnut shells were also present in the sample. Zooarchaeological analysis of animal bones revealed a diet consisting of both domesticated (cattle, sheep or goat, and horse) and wild animals (boar, fallow deer, beaver, and fish).

Test pit 2 (3 x 1 m, Fig. 4), excavated on the submerged shore of the island, yielded 22 piles implanted in the lakebed. A total of 129 piles were recorded in the surrounding area during the survey of the island (Fig. 5). The evidence suggests that a fortified Bronze Age settlement was established on the island, encircled by a palisade; some piles may have served a fishing-related function. AMS ^{14}C dates obtained from five samples place the broadest range of the settlement occupation period at 794–541 BC.

The results of this archaeological research are important for the study of the anthropogenic contexts of the lakes in NE Lithuania along a possible communication route between the Nemunas and Daugava River basins. Furthermore, the results provide more detailed data on Bronze Age lake settlements.

Karolis Duderis

Zervynų senovės gyvenvietė

2022 m. Zervynų kaimo gyvenvietės (UK 10305) ir senovės gyvenvietės (UK 3668) teritorijose (Varėnos r., Marcinkonių sen.), Ūlos gatvėje, planuotos tiesti elektros trasos vietoje, atlikti žvalgomieji tyrimai, kurių metu ištirti 22 šurfai (22 m^2 bendro ploto) ir dvi žvalgomosios perkasos (20 m^2 bendro ploto).

Rašytiniuose šaltiniuose Zervynų kaimas pirmąkart paminėtas 1742–1748 m. Merkinės gimimo metrikų knygose, kai užregistruota 10 naujagimių iš Zervynų. 1765 m. inventoriuje pažymima, kad kaime gyveno apie 13 šeimų. Kadangi tai jau visai nemažai, manoma, kad kaimas galėjo būti įkurtas kiek anksčiau, t. y. XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (Tyla A. Iš kaimo istorijos, *Zervynos*. Vilnius, 1964, p. 45–64).

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Zervynose rasta akmens amžiaus titnago radinių, kurie pateko į V. Šukevičiaus kolekciją. 1953, 1955, 1956 ir 1958 m. Zervynų apylinkių smėlynuose paviršinius titnago radinius rinko K. Jablonskis. Šie visi radiniai priskiriami mezolito ir neolito laikotarpiams (Rimantienė R. Pirmykštis Zervynų apgyvendinimas, *Zervynos*. Vilnius, 1964, p. 30–45).

Apibendrinta informacija apie Zervynų kaimo apylinkėse rastas akmens amžiaus gyvenvietes ir radimvietes su titnago radiniais ir keramikos šukėmis pateikė R. Rimantienė. Čia aprašomos 8 radimvietės (nurodant artimiausias sodybas, vandens telkinius), kuriose rasta akmens amžiui būdingų titnago dirbinių (gremžtukų, rėžtukų, mikrolitų, strėlių antgalių, neolitinės keramikos fragmentų ir kt.) (*LAA*, 1974, t. I, p. 79–80).

2016 m. senovės gyvenvietės teritorijoje archeologinius tyrimus vykdė M. Grikpėdis. Nustatyta, kad kultūrinio sluoksnio storis šioje vietoje yra nuo 20–30 cm iki 1,5 m. Aptikti horizontai priklauso dviem skirtingos chronologijos apgyvendinimo etapams. Pirmasis, priešistorinis, datuojamas vėlyvuoju akmens amžiumi (t. y. laikotarpiu nuo 5000 m. pr. Kr.) ir bronzos amžiumi, o antrasis, istorinis, datuojamas nuo XVIII–XIX a. (pagal rastas apžiestos keramikos šukes) (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 22–24). 2021 m. Ūlos g. 37 sklype archeologinius tyrimus atliko R. Jonaitis. Sklypo Š dalyje prie pat Ūlos šlaito (šurfai 13, 14, 16) fiksuotas nuo 20 cm (šurfas 13) iki 80 cm (šurfas 16) storio gelsvas smėlis. Šiuose šurfuose virš gelsvo smėlio aptikta titnaginių radinių – skelčių, nuoskalų, datuojamų akmens ir bronzos amžiais. Šurfe 14, gelsvo smėlio sluoksnyje, 55–60 cm gylyje, fiksuotas 50x50 cm dydžio tamsiai pilkos žemės objektas. Šiame objekte aptikta keliolika titnaginių nuoskalų. Šurfuose 17–19 rasta kele-